

A T A Ç - N Â M E

ADINI UNUTAN ADAMIN GAYRİ RESMİ HİKÂYESİ

Mehmet AYDIN*

GİRİŞ

1898 yılında İstanbul'da doğan **Ataç**, 1957 uzasında (tarihinde) ⁽¹⁾ Ankara'da ölmüştür. Döneminde düşüncelerinden ve yazılarından dolayı boy hedefi olan **Ataç**'i bugün, kendisinin hiç yapmadığı biçimde tarafsız olarak değerlendirme şansımız vardır.

Bilimin en temel ilkelerinden biri objektif davranmaktır. Halbuki bizde, özellikle sosyal bilimlerde bu ilke göz ardı edilir. Bunun yerine **alkış** veya **kargış**⁽²⁾ yoluna baş vurulur. Bu konuda bahânemiz de hazır: Sosyal bilimlerde objektif olunamaz... " Bizim gibi düşünenleri en güzel nitelemelerle bezeriz: akıllı, anlayışlı, iyi, soylu, yüce...

Bizim gibi düşünmeyenleri en aşağı erdemsizliklerle batırırız: akılsız, kör kötü, erdemsiz, zavallı..."⁽³⁾ İşlem tamamdır. Halbuki bugünün araştırmacıları için **Ataç**'in eserleri bir bilim nesnesi ve bir belge niteliği taşır.

Biz çalışmamızı **Ataç**'in Can Yayınları tarafından 1988 yılından başlayarak yayımlanan dört eseriyle temellendirerek ⁽⁴⁾ objektif davranmaya çaba göstereceğiz.

1. ATAÇ'IN SEÇİMİ: AŞIRILIK

Ataç düşüncelerinde ılımlı değil aşırıdır. Ona göre ılımlı olmak... düşüncenizin sonuna kadar gitmekten kaçınmaktır.⁽⁵⁾ Çoğumuz **Ataç**'i türettiği veya uydurduğu-uydurmak burada yergi amacıyla kullanılmamıştır-kelimelerle tanır, dille ilgili tutumundaki aşırılığıyla hatırlarız. Ancak **Ataç** yalnız dil

* Ondokuz Mayıs Üniv. Eğitim Fak. Öğretim Üyesi

1) **Ataç Prospero ile Caliban** adlı eserinde tarih yerine "uzay" önerir. Ancak tarihi de anlaşılacak kaygısıyla olsa gerek, tıpkı bizim yaptığımız gibi parantez içinde kullanır.

2) **Kargış** için bk. **DLT**, C. IV, s. 268: "lanet, beddua, ilenme".

3) Nermi Uygur, **Yaşama Felsefesi**, İstanbul 1984, sb 14.

4) bk. **Prospero ile Caliban**, İstanbul 1988; **Günlerin Getirdiği**, İstanbul 1989; **Okuruma Mektuplar**, İstanbul 1989; **Karalama Defteri**: İstanbul 1990.

5) bk. **Prospero ile Caliban**, s. 106.

konusunda değil, her konuda aşırı ve uç bir insandır. Bir bakıma aşırılık **Ataç**'ın bütünüyle kendi seçimidir.

Boy hedefi almak, aşırılığı seçenin her dönemde katlanması gereken bir sonuçtur. Öyle anlaşılıyor ki, yaşadığı yıllarda **Ataç**'la yıldızı barışan pek az kimse vardır. Bir bakıma o yedi düvelle savaşı bilerek ve isteyerek seçmiştir. Eserlerinin son yayımlarında özel adlar dizini vardır. Bu dizinlerde yer alıp **Ataç**'la aynı dönemde yaşayanların bir çoğu onunla takışmışlardır. Ayrıca **Ataç Servet-i Fünûn** dönemini de **Fikret** başta olmak üzere acımasız-haksız mı bilmem - bir biçimde eleştirir.

Ataç'ın ak dediğine kara diyebilmek her babayiğidin harcı değildir. Eğer biri şaşırıp yanılıp da böyle bir işe kalkışırsa boyunun ölçüsünü fena bir şekilde alır. O bir bakıma sanat, düşünce, edebiyat ve dilde Tek Parti yönetiminin yansıması ve devamı; bu alanların şefi ve tek söz sahibidir. Halbuki bazan bunun tersine **nen**' ler (şeyler) söyler. **Ataç**'ın bu söylediklerini eserlerinin bütününden soyutlarsanız, onu her düşünceye açık sanırsınız, yanılırsınız. **Ataç**'ın istediği de sizi kurduğu tuzağa düşürmektir: "Doğrusu, inanmaktan, inananlardan korkarım ben; bir şeye, bir doğruya inanmak, onun zıddını inkar etmek değil midir? **Gönlüm hiç bir doğruyu inkâra razı olmuyor**. Bir bakın tabiata: kara ile ak yan yana, bir birleriyle uzlaşarak yaşamıyorlar mı? Öyle ise biz neden bir doğruya saplanalım? Bütün doğruları, birbirine zıt gibi görünen doğruları, kendimizde toplayıp birbiriyle uzlaştırmaya çalışmak daha doğru olmaz mı?..."⁽⁶⁾

Ataç, **Cevdet Kudret**'e kendisi gibi düşünmediği için söylemediğini bırakmaz.⁽⁷⁾ Ayrıca kızı da babasının ne kadar inatçı bir insan olduğunu anlatır.⁽⁸⁾ Hoşgörü ve inat iki düşman kardeş gibidir. Bir insanda bunlardan biri olursa, öteki asla olmaz. **Ataç**'ın uzlaşmadan söz edişi de bu bağlamda düşünülmelidir.

Hikmet Dizdaroğlu, **Ataç**'ın aşırılığını "**erdem**" sayar.⁽⁹⁾ O zaman aşırılığı **Ataç** için mübah, başkaları için günah sayamayız. **Ataç**'ın aşırılığı seçiminde, hemen her dönemde ve her alanda bolca rastlanan alkışçı dalkavukların rolü de çok büyüktür.

6) **Okuruma Mektuplar**, İstanbul 1989, s. 15.

7) bk. **Cevdet Kudret**, **Dilleri Var Bizim Dile Benzemez**, İstanbul 1986, s. 22-44.

8) bk. **TDK**, **Ataç**'ı Anış, Meral Tolluođlu, "**Babam**' dan Anılar", Ankara 1978, s. 71.

9) **Hikmet Dizdaroğlu**, **Ataç Üzerine**, Ankara 1962, s. 71

2. AYIP DERLER BU SENİN ETTİĞİNE, ABDÜLBAKİ! ⁽¹⁰⁾

Ataç'ın **Abdülbaki Gölpınarlı**'ya, çocuklarının gözünden her nedense kaçan mektubu, bu cümleyle başlar. **Gölpınarlı** nasıl yapmışsa **Divan Edebiyatı Beyanındadır** adlı bir kitap yazmış, hem divan edebiyatını hem de Osmanlı Devleti'ni bir güzel karalamıştır.

Ataç bu mektubunda **Gölpınarlı**'ya divan edebiyatını doğru anlamadığı için kızar: "İnanmıyorsun dediklerine. Onlara inanmıyorsun da divan şiirini seviyorsun, divan şiirine inanıyorsun mu demek istiyorum? Hayır, o da değil. Sevmiyorsun divan şiirini, hiç bir zaman sevmemişsin. Bilmezsin demedim, bunca yıldır uğraşırısın, divanları okursun, okutursun, benden, çoğumuzdan iyi bilirsin. Ama bilmen dışardanmış. Şiiri okumuşsun, ezberlemişsin, yazmışsın, kendinedert edinmişsin. Seninle başbaşa durup **Fuzûlî**'den, **Bakî**'den, **Nedim**'den gazeller okuduğumuz günler olmuştu, zevklerimiz bazen ayrılırdı. Senin o şiirleri gerçekten sevdiğini sanırdım, yanılmışım; o zamanlar gerçekten sevmiş olsaydın şimdi bu söylediklerini söylemezdin, kendine, geçmişteki kendine saygısızlık olmasın diye söylemezdin."⁽¹¹⁾

Ataç aynı yazıda Osmanlı'yı **Gölpınarlı**'nın hisminden korur: "Sen Neler söylüyorsun, **Abdülbaki**? "Eline gürz değil, çakı almamış peltek Kazasker... gölgesinden ürken vezir... eliyle adam öldürmekten zevk alan padişah..!" kitabını öyle yazmışsın ki okuyan Osmanlı Devletinde hep böyle adamlar gelmiş geçmiş sanır. Şimdi millet sevgisini ileri sürmeyelim, duygularımızı karıştırmaksızın düşünmeye çalışalım: yedi yüz yıl sürmüş, savaşlar açmış, koca bir ülkede barış kurmuş bir devleti hep gölgesinden korkan vezirler yönetmiş olur mu hiç? Akıl alır mı bunu? Kitabının bir yerinde coşmuş: "Ey akı selim, sana hitabediyorum, haksız mıyım ben?" diyorsun. Sen sağduyuya "böyle şiir olur mu?" diye soracağına: "Benim anlattığım devlet gibi olur da yedi yüzyıl sürer mi?" diye sor, bakalım ne cevap veriyor. Gene söylüyorum: ayıptır, **Abdülbaki**, babalarımızı öyle kötülemeyelim..."⁽¹²⁾

Ataç Adını unutan adamdır.⁽¹³⁾ Adı, gelenek, tarih, din - başka bir ifadeyle - bütün geçmiştir. İmdi bu yazı, adını unutan adamın onu bir ara hatırlaması olarak mı anlaşılmalıdır? Bu zor bir sorudur. Aslında **Ataç** adını çok sık hatırlayan ama hatırladıkça da hayıflanana bir adamdır.

10) **Karalama Defteri-Sözden Söze**, Ankara 1988, s. 113.

11) a.y

12) a.e., s. 115.

13) Ne hikmetse **Ataç**'ın adını eserlerinin son baskılarında Can Yayınları da hatırlayamamıştır.

Ataç ne yardan, ne serden geçer. Bir taraftan Divan edebiyatının büyüklüğünden söz eder, diğer taraftan bu edebiyatı bırakmamız gerektiğini söyler. **Ataç**'ta-artık düalizm demeyelim-ikilemden bol bir şey yoktur.

Geleneği kırmak⁽¹⁴⁾ sözü de **Ataç**'ındır. Geleneği kırınca tutmamız gereken bir tek yol vardır: Çocuklarımıza Yunanca'yı ve Latince'yi öğretmek, onları Yunan, Latin eserleriyle yetiştirmek. Bunlar batılılaşmanın, yenileşmenin en temel şartlarıdır. Burada da çok açık bir tutarsızlık yok mudur? Bir geleneği reddeden adam, başka bir geleneği niçin almak gereğini duyuyor?

Ataç'a bir noktada hak vermeliyiz. Gelenek çok büyümlü bir söz⁽¹⁵⁾ değildir. Geleneği belki kırmak değil ama mutlaka aşmak gerekir.

Ataç, **Bâkî**'yi Osmanlı devletinin en ulu şairi sayar. **Nedim**'de hoş bir eda, **Galip**'te bir derinlik, **Nefî**'de bizi saran, sanki ayağımızı yerden kesen sürükleyici bir hava bulur. Hatta **Bâkî** divanını açınca kendini bir hakan katına çıkmış sayar.⁽¹⁶⁾

Daha sonra hakan katına çıkmaktan vazgeçer. Hakan katına çıkmak, resmi acun (dünya) görüşüne hiç de uygun değildir. Kaldı ki o zaten şefin katındadır.⁽¹⁷⁾ Kendi sözleriyle: "Kendi kendine yeter bir edebiyat değildir bizim divan şiirimiz. Bunun için kapatmalıyız onu, **Fuzûlî**'yi de, **Bâkî**'yi, **Neş'âtî** ile **Nazim**'i de unutmaliyiz. Onları çocuklarımıza belletmemiz gerekli değildir. Çocuklarımıza Yunan Latin eserlerini öğretmemiz yeter."⁽¹⁸⁾

Ataç'ın bir çok Divan şiiri örneğini ezbere okuyabildiği herkesçe bilinir. Kendisi o şiirin tadına varmıştır. Hatta Divan şiirini kendisine Tanzimat ve **Edebiyat-ı Cedîde** şiirinden daha yakın bulur.⁽¹⁹⁾ Babası bile olsa **Abdülhak Hamit**'in, **Recaizade Ekrem Bey**'in şiirlerini beğenenler çoktan gözünden düşmüşlerdir.⁽²⁰⁾ Gerçekte de **Abdülhak Hamit**'in, **Recaizade Ekrem Bey**'in şiirlerini sevenler arasında babası da vardır.

Bir şeyi tadıp onu güzel bulanın "sakın sen onu tatma" demesi hiç de inandırıcı değildir. Aslında **Ataç** bizi Divan şiiri konusunda iyice baştan çıkardıktan sonra-tıpkı **Adem**'in cennetten kovulmasına sebep olan yasak meyve gibi-bize onu yasaklar. Bu yasağın **Ataç**'a ait olduğuna inanmak oldukça zordur.

14) bk. **Karalama Defteri-Sözden Söze**, İstanbul 1991, s. 51.

15) bk. **Prospero ile Caliban**, İstanbul 1988, s. 94.

16) bk. **Karalama Defteri-Sözden Söze**, s. 53.

17) bk. Çetin Altan, "Değişik Bir Yazar Portresi Daha", **Sabah**, 1.3.1992.

18) bk. **Karalama Defteri-Sözden Söze**, s. 175.

19) bk. **Günlerin Getirdiği**, s. 149.

20) bk. **Okuruma Mektuplar**, s. 168.

Divan şiirinin sanat anlayışından silkinmeden gerçekten devrim yoluna girilemez. **Fuzûlî**, **Bâkî** gazellerini okudukça, İtri'nin, **Dede Efendi**'nin bestelerini dinledikçe taş çatlasa batılı olamayız.⁽²¹⁾ Bunlar da **Ataç**'ın sözleri ama acaba aynı zamanda başka şeyler çağırıyor mu?

Bugünün gençleri gelenekten, divan şiirinden epey uzağa düşmüşlerdir. Artık onların hiçbiri **Bâkî**'nin şiirlerini okurken kendilerini bir hakan katına çıkmış gibi hissedemezler. Geleneğe, divan şiirine birileri gerçekten ayıp etmişlerdir. Bu ayıbın suç ortakları arasında **Abdülbaki Gölpinarlı** gibi **Ataç** da vardır. Üstelik bazı somut uygulamalar dikkate alınırsa hala da batılı olmadığımız çok açıktır.

3. ATAÇ ELEŞTİRMEN Mİ ?

Ataç, adı eleştirmene çıkmış veya çıkarılmış iyi bir okur ve denemecidir: "Bir beğenidir tutturmuşlar, ona da zevk diyorlar, bir ilke diye göstermeye kalkıyorlar beğenilerini."⁽²²⁾ Bunlar **Ataç**'ın aslında başkaları için söyledikleridir. Ancak kendi eleştiri tutumunu da büyük ölçüde belirler.

Şüphesiz her eleştirmen öncelikle iyi bir okur olmak zorundadır. Ancak eleştirmene bir eseri sıradan okur gibi bir kere okumak çoğu zaman yetmez. **Ataç**'ın ne her hangi bir eseri iki kere okuyacak kadar sabrı, ne sistemi, ne de beğenisi dışında bir ölçüsü vardır.

Ataç eleştiri (yani tenkidi-o, bazı kelimelerin yenisini parantez dışına, eskisini parantez içine yazmayı alışkanlık haline getirmiştir) batı aleminde görüp özendiğimizi, ancak yüzümüze gözümüze bulaştırdığımızı söyler. Yazmayı başarabildiğimiz ya takriz veya kötülümedir.⁽²³⁾ (Yani ya alkış veya kargış.)

Ataç'ın edebiyat ve dil dışında bir davası yoktur.⁽²⁴⁾ Bir inana (inanca), bir önüte (pire, üstada, hatta peygambere) bağlananlarla; hangi kesimden olursa olsun, barışık değildir. O genelde sanatı ve özelde de edebiyatı pek de belirli olmayan bir güzellik anlayışına karşı sorumlu sayar. Bu konuda tam bir seçkinci (aristocratique) tavrı sergiler.

21) bk. **Okuruma Mektuplar**, s. 199-200.

22) **Prospero ile Caliban**, s. 106.

23) **Karalama Defteri**, s. 67.

24) bk. **Okuruma Mektuplar**, s. 209.

Divan edebiyatını yüksek zümre edebiyatı veya saray edebiyatı diye niteleyenler ve adlandıranlar, Cumhuriyet döneminde de aynı biçimde bir saray veya Tek Parti edebiyatının oluştuğunu asla gözden kaçırmazlar. Çünkü başarılı devrimciler, devirdikleri güçlerin yöntem ve tekniklerini uygularlar! Tarihin en temel dersi budur.⁽²⁵⁾

Hem herkes güzelden anlamaz, kara kamu⁽²⁶⁾ gider de en çirkini seçer.⁽²⁷⁾ Ataç "davalı edebiyatı" sözünü bir ara iyice sakız yapar. Özellikle halkı (yani kara bodunu), köyü ve köylüyü davalı edebiyat yoluyla kalkındırmak ve bilinçlendirmek isteyenlerle hiç mi hiç yıldızları barışmaz. Aynı davalı köy edebiyatını - Ataç'la aynı soydan Naci Çelik de Samim Kocagöz'den, Fakir Baykurt'a Orhan Kemal'e hatta bol ödüllü ve nişanlı Yaşar Kemal'e varıncaya kadar bir güzel yerin dibine batırır. Gerçi bu Naci Çelik'te de insaf ve vicdandan hiç eser yoktur.⁽²⁸⁾ Ataç'ı bu tavrından dolayı jurnalcilikle suçlayacaklardır.⁽²⁹⁾

Köy romanlarını okuyanlar bilirler. Bu romanların hemen hepsinde bir ağa vardır; fakirin kanını emdiği gibi gözüne kestirdiği güzel kızıyla birlikte ekmeğini de eliden alır.Çözüm bu ağa denilen insanlık düşmanı alçağın karşısına bir Memo, bir Şemo, bir Habip çıkarmaktır.Ancak henüz dekor tamamlanmış değildir. Bir de bu romanlarda yeri her zaman ve her durumda ağanın yanı olan çok ucube bir molla veya hoca bulunacaktır. Çünkü değişmez mutlak şablona göre din bir sömürü aracı ve bir afyondur. Hoca aynı zamanda ahlaksız, Hanımın Çiftliğinde Hafız'ı gördük, ve iflah olmaz bir uçkur düşkünüdür; muska yazar, üfürük üfler. Çünkü hocanın başka hiç bir işi yoktur!

Bu romanların çok fazla etkisinde kalmış olan Nevzat Çelik de bir şiirinde imamin kızına cami avlusunda tecavüzü düşleyecektir. Eğer bu işi becerebilirse emekçinin intikamını toptan almış sayacaktır kendini.

Şimdi toplumsal gerçekçilik adına gerçeğin bu kadar uzağına düşen ve durmaksızın kendini tekrar eden ve piyasa oluşturan bir romanı ve romancılık anlayışını Ataç'ın ve Çelik'in eleştirmeye hiç mi hakları yoktur? El - cevap:

---

25) bk. Will ve Ariel Dur ant **Tarihten Dersler**, (Çev. Bozkurt, Güvenç), İstanbul 1992, s. 35.

26) bk. **Kutadgu Bilig**'de **kara budun** (bodun) "halk" için kullanılır.

27) bk. **Karalama Defteri-Sözden Söze**, İstanbul 1991, s. 170.

28) bk. Naci Çelik, **Romanda Hesaplaşma**, İstanbul 1971.

29) Ataç'a jurnalcilik suçlaması toplumsal gerçekçiliğin savunmasını üstlenmiş olan Attila İlhan'dan gelir: "Ataç, Attila İlhan'a ve bunca zamandır yazdıklarına kapkara bir jurnal ile karşı çıkıyor." (bk. Attila İlhan, **Gerçekçilik Savaşı**, İstanbul 1980, s. 126.)

Yoktur.Bunlar dahi eleştirdikleri rejimin yöntemlerini kullanmayı kendilerine mübah sayarlar.

Ataç, Sait Faik'i daha eserini okumadan eleştirir. Yazma konusunda değil ama okuma konusundaki tembelliğine çok uygun bir kılıf bulur: Bir kitabı okumaktan tadacağınız zevki düşünmek, onu okumaktan da tatlı değil midir? Anlaşılan okumadan eleştiri yazanların ilk önütü (piri) de **Ataç**'tır.

Tanpınar'ı Varlık dergisinde çıkan bir yazısında Firenkçe kelimelere çok sık başvurduğu için eleştirir. Ayrıca derin derin, büyük büyük sözler söylediği için ne dediğini pek anlayamadığını da itiraf eder.⁽³⁰⁾

Tanrı sözüyle birlikte birden **Necip Fazıl**'ı hatırlaması da ilgi çekicidir. **Ataç**'ın sözlüğünde ne olumlu, ne de olumsuz anlamda tanrı ve din gibi kavramlar vardır.

Ahmet Kabaklı'nın bir şiirini beğenir ama, kendisini görmediğini, zaten görse de sevmeyeceğini anlayıverir.

Eskilerden **Yahya Kemal**'i, yenilerden özellikle **Fazıl Hüsni Dağlarca**'yla **Necati Cumalı**'nın şiirlerini "pek" sever. Bazan da tutmayan kehanetlerle bulunmaktan kaçınmaz: "**İsmet Gönülal**'ın adını bir kenara yazıverin siz, bir gün gelir ondan konuşulduğunu duyarsınız."⁽³¹⁾

Ataç'ın eleştiriden anladığı temel şey değer yargısında bulunmaktır. Ama bu yargılarında çok peşinci ve toptancı, deyim yerindeyse biraz da önyargılıdır. **Ataç**'ın eleştirileri öznelidir ama biraz fazla öznelidir; zaten nesnel eleştiriye de pek yanaşmaz.⁽³²⁾

Eleştiri konusunda bazan da bugünün anlayışına uygun şeyler yakalar.Biçimsiz bir öz olabileceğine inanmaz.⁽³³⁾ Bir yazısında bugün eleştirinin odağı haline getirilen metinlerin kıymetinden söz eder.⁽³⁴⁾

Ataç belki bir eleştirmen değildir. Ama iyi bir okur ve denemeci olarak döneminde Türk edebiyatına bir canlılık kazandırmıştır ki, belki bu onun eleştirmen olarak asla başaramayacağı bir şeydi. Yeri her zaman seçkinci solun, başka bir ifadeyle 1940 sonrası CHP diktasının yanı olmuştur.⁽³⁵⁾ Bu tavrıyla hem toplumsal gerçekçileri hem de muhafazakar (=gerici, bu terimi

---

30) bk. **Okuruma Mektuplar**, s. 99.

31) a.e., s. 104.

32) bk. **Karalama Defteri**, s. 37.

33) bk. **Okuruma Mektuplar**, s. 104

34) bk. **Günlerin Getirdiği**, s. 67.

35) bk. Atilla İlhan, a.g.e., s. 10.

korumacı şeklinde de Türkçeleştirmek mümkünmüş)⁽³⁶⁾ ve dindar kesimleri çileden çıkarmıştır.

4. ATAÇ'IN TİLCİKLERİ: YA TUTARSA

Ataç eleştiride olduğu gibi dil alanında da beğenisi dışında sistem, kural, ölçü tanımaz. Halbuki dil başlı başına bir sistem ve kurallar bütünüdür. Dilbilimde dil yetisi (= yeteneği), dil (langue) ve söz (parole) şeklinde ikiye ayrılır. Söz, dilin somut olarak özgürce tek tek bireyler tarafından kullanıldığı alandır. Sözü somut olarak kullanan bireyin özgürlüğü dilin kurallarıyla sınırlandırılmıştır. Ancak, **Ataç**'ı dilin kuralları bağlamaz! Öyle bir bağlar ki, uydurduğu demeyelim, türettiği⁽³⁷⁾ yeni tilciklerinin yanında, hem de çoğu zaman bir türlü kaldırıp atmadığı yanılarla, parantezlerin içine karşılıklarını yazar. Acaba, **Ataç**'ın sevgili okurları can kurtaran simitleri gibi parantezler olmasa önütlerini (üstatlarını) anlayabilirler miydi? **Ataç** da dahil olmak üzere her konuşan ve yazan insan anlaşılma kaygısı taşır.

Ataç aslında dil işine sonradan girişmiştir, ama daha önce dil devriminin gerekli olduğunu anlayamadığı için üzülmüştür.⁽³⁸⁾ İyi ki dil işine girişmekte biraz geç kalmıştır. Erken girse ne olurdu? Hiç...

Ataç'ın dil konusunda hocasının **Ahmet Cevat Emre** olduğu anlaşılıyor: "Peri-phrase için çevre söz diyecektim, hocamız **Cevat Emre**'ye söyledim bir m kattı çevremsöz periphraze sözünün karşılığı... İsterseniz uzuntu da denebilir."⁽³⁹⁾ **Ataç**'ın bu yazısı 14.4.1944'te **Ulus Gazetesi**'inde yayımlanmıştır ve henüz dil konusunda yolun başındadır, üstelik bir de hocası vardır. Halbuki o önüt (hoca) tanımaz.

Türk Dil Kurumu iki önemli iş yapmıştır : Bunlardan biri halk ağızlarından yapılan derleme, ikincisi ise eski metinlerden tarama çalışmalarıdır. Bu arada Türkçeyi sadeleştirme ve özleştirme de **Türk Dil Kurumu**'nun yapmayı plânladığı işler arasında yer alıyordu.⁽⁴⁰⁾ Zaten bu derleme ve tarama çalışmalarının amacı da Türkçeye yerleşmiş olan Arapça ve Farsça kelimelerin dilden sökülüp atılmasıdır. Bunun için ilk aşamada bu tür kelimelere taranan metinlerden ve halk ağızlarından derlenen kelimelerden karşılıklar aranmıştır. Ancak bunun dayetmediği açıkça görülünce üzerinde çalışılan eski Türkçe metinlerden ve diğer Türk şivelerinden de kelimeler

36) bk. Will ve Ariel Durant, **Tarihten Dersler**, s. 36.

37) Uydurma ve uydurmacılık yakıştırmaları artık eskimiştir. Kaldı ki her dil uydurma ve yapmadır, ancak kurallarla yapma.

38) **Diyelim-Söz Arasında**, İstanbul 1970, s. 17

39) **Günlerin Getirdiği**, s. 134.

40) bk. Kamile İmer, **Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi**, Ankara 1976.

aranmıştır. Bir başka yol da yeni kelimeler türetmedir. Bu amaçla **Ahmet Cevat Emre** yeni kelimeler türetme yollarını gösteren iki kılavuz kitap yayımlamıştır. Bu dönemde **Ataç** henüz ortalarda yoktur.

Ataç'in tilcikleriyle ortaya çıkışı 1940'lı yıllara rastlar. Ancak **Ataç** birden bire kurum içinde kurum gibi aşkıla şevkile çalışmaya başlar. **Ataç** da kelimeler türetir, tilcikler bulur ve bunları eserlerinde bolca kullanır. Artık dil devrimi **Ataç**'in şahsında en ateşli savunucusunu bulmuştur. Ancak ne var ki, **Ataç** bu konuda da oldukça aşırıdır ve kural, kılavuz, ölçü, sistem, uyarı nedir bilmez.

En azından ortaya çıkışı bakımından **Atatürk**'ün başlattığı ve katıldığı dil devrimi bir halka dönüş hareketidir. Halbuki eserlerini dikkatle okuyanlar gayet iyi bilirler ki, **Ataç** halkçı değil seçkincidir ve seçkinci kalacaktır.

Cevdet Kudret, **Ataç**'in kelime türetirken üç yoldan yürüdüğünü yazar:

a) Konuşma dilinden düşmüş - **Gökalp**'in söyleyişyle "dil taşılı" haline gelmiş-olan kelimeleri yeniden diriltmeğe çalışıyor: **us** (akıl), **od** (ateş), **sin** (mezar), **ağu** (zehir), **sayrı** (hasta), **bay** (zengin) vb...

b) Yurdun herhangi bir köşesinde, bir köyde, bir kasabada çok dar bir çevre içinde kullanılan kelimeleri alıyor: **yımızık** (çirkin), **öğseyin** (elbette) vb..

c) Kendisi türetiyor: **bağlanç** (din), **yazak** (kalem), **tirge** (masa), **tilcik** (kelime) vb...⁽⁴¹⁾

Aslına **Ataç**'in tuttuğu yol **Dil Kurumu**'nun yolundan farklı değildir. Yalnızca **Ataç Kurum**"dan biraz daha ilerdedir.

Hikmet Dizdaroğlu, **Ataç**'in kullandığı kelimeleri **T.Tekin**'in bir makalesini kaynak göstererek üç bölüğe ayırıyor: 1.) Ağızlardan aldığı (**Çimmek, kıvanmak, salt...**), 2.) Eski Türkçeden aktardığı (**nite, tin, yavuz...**), 3.) Kendi kurduğu (**tanıklamak, bedizci, kögük...**)⁽⁴²⁾

Doğrusu **Ataç**'in tilcikleri konusundaki yaklaşımı **Hoca**'nın Akşehir Gölü'ne maya atmasına benzer. **Hoca** da o bir kaşık yoğurdunu Akşehir Gölü'ne atarken tutmayacağını gayet iyi biliyordu. Neden yaptı? O anda tuhaflık olsun diye... **Hoca** ile **Ataç** arasındaki fark. Birisi hayatının bir tek anında bir tek kaşık yoğurda kıydı. **Nurullah Ataç** hem kendisine, hem bilgisine, hem bize kıymıştır.⁽⁴³⁾

Öz Türkçecilik hareketi bir halka dönüş hareketi olarak başlamış, seçkinci bir hareket olarak bitmiştir.

41) Cevdet Kudret, a.g.e., s. 27.

42) Hikmet Dizdaroğlu, **Ataç Üzerine**, s. 73. Ancak Dizdaroğlu **bedizci** sözünü kullandığı kaynaktan yanlış aktarmış olmalı, çünkü bu kelimenin eski Türkçe olduğunu sağır sultan bilir. **Tanıklamak** da **Ataç**'in türetmesi sayılamaz.

43) Kemal Tahir, **Notlar/ Sanat- Edebiyat-Dil Dosyası 3**, İstanbul 1989, s. 268.

Ataç'ın eserleri üzerinde bugün ciddi olarak çalışılabilir; eserlerinin sözlüğü veya dizini hazırlanabilir. Ataç'ın tilcileri bugün maalesef ancak lengüistik mizahının malzemesi olabilir.

5. SONUÇ VE UZLAŞMA

Gerçek şu ki, **Ataç** tam bir seçkinciydi ama, dil devrimini ve öz Türkçecilik hareketini gönülden destekliyordu. Geleneği kırmak ve adını unutmak için çalıştı. Geleneği kırmak için de çok yardım gördü doğrusu. Ne muhafazakarları ne de gerçek devrimcileri yani Marksistleri dinledi. Bir kere inattı, hiç bir yanlısını kabul etmiyordu. Ama saldırılarıyla ve aşırılıklarıyla ortalığı karıştırıyor ve canlandırıyor. Tutarsızdı, çünkü durmadan arıyor, araştırıyor. Bir inanı (inancı), bir önütü (önderi) de asla yoktu. Hem insana kendinden gayri önüt mü olurdu ki... Benlik peşindeydi. Çevirilerinde isabetle çevirdiği eserlerden çok Türkçeye sadıktı ve çeviriyi de deneme ve eleştiri gibi bir sanat sayıyordu. Ve nihayet cümleleri deviri deviriveriyordu; o seçkin bir devrimciydi, devirmeden asla duramazdı.

Bir çok konuda uzlaşmak daima mümkündür. Bugün Türkiye'de bir çok konuda sıkça uzlaşmadan söz ediliyor. Uzlaşma hiç bir kesim tarafından suç ortaklığı biçiminde anlaşılmalıdır. Uzlaşmak barışmak demektir ama asla tartışmamak demek değildir. Bütünüyle tarihimiz, dilimiz ve geleneğimizle barışabiliriz.

Bugün eğer gemi azıya almış öz Türkçeciler, muhafazakâr (gerici/korumacı) yaşayan Türkçecilere dengelenmeselerdi, adını sakız yaptıkları ama hep kaçtıkları halkın çok daha uzağına düşerlerdi. Zaten halkçılık biçiminde başlayan öz Türkçeciliğin sonunda koyu bir seçkencilığe dönüşmediğini kim söyleyebilir. Unutmamak gerekir ki değişmeye karşı koyan (tutucu) korumacılar da değişmeyi öneren devrimciler kadar gerekli, tutarlı değerlidir.⁽⁴⁴⁾ Uzlaşmayı sonunda tarih uzlaştırır ve erkeklik dâima tarihte kalır.

Ataç üzerinde de alkışsız, kargışsız bir biçimde uzlaşabiliriz. (Çünkü bizim) **gönlüm (üz de) hiçbir doğruyu inkara razı olmuyor.**⁽⁴⁵⁾ Bugün artık **Ataç** gibi **Nurullah**'ı da inkara razı olmamak gerek. Fazla söze ne hacet:

Mestâne nukûş-ı sûver-i âleme baktık
Her birini bir özge temâşâ ile geçtik

Nâilî

44) Will ve Ariel Durant, **Tarihten Dersler**, s. 36.

45) Parantezler dışında bu cümle Ataç'ındır